

Sauers_E_2013

Brīvība kā nosacījums mīlestībai vai mīlestība kā nosacījums brīvībai (Immanuel Kants, Erich Fromms)

Edijs Šauers

Brīvība kā nosacījums mīlestībai vai mīlestība kā nosacījums brīvībai (Immanuel Kants, Erich Fromms). Paper presented at Fromma conference „Brīvība un brīvības: iespējas un draudi” Norises laiks 10. un 11. maijs 2013, 4 pp.

Copyright © 2013 by Edijs Šauers, Dzirciema iela 16, G korpuss, 109. kab., Rīga, LV-1007, LATVIA, E-Mail: Edijs.Sauers[at-symbol]rsu.lv.

Referāts ir veltīts brīvības un mīlestībai tēmai filozofa Imanuela Kanta un psihoanalītiķa un sociologa Ērika Fromma uzskatos, parādot abu domātāju kopīgās un atšķirīgās iezīmes.

Kā zināms, Kantam brīvība tiek nošķirta no dabas, tādējādi padarot brīvību par nosacījumu morālajam likumam. Tas ir Kanta ētikas teorijas pamats. Morālajam likumam kā brīvības likumam ir jānosaka mūsu rīcības pareizums, neatkarīgi no mūsu nosliecēm, tai skaitā mīlestībai pret otru cilvēku.

Darbā „Praktiskā prāta kritika” Kants uzsver, ka morāles pamats ir brīvā un autonomā griba. Rezultātā praktiskais prāts dod vispārīgu tikumisko likumu, kas skan sekojoši – „rīkojies tā, lai tavas gribas maksima vienmēr vienlaikus varētu noderēt par vispārējās likumdošanas principu”¹. Minētais likums nav savienojams ar personisko laimi kā gribas un tikumības noteicējamam, jo, kā norāda Kants, šāds princips pilnībā iznīcinātu tikumību. Kants arī uzsver: „Ja kāds tev visādā ziņā mīļš un tuvs draugs tavā priekšā sāktu taisnoties par nepatiesi nodotu liecību, teikdams, ka viņš pirmām kārtām aizstāvējis svēto personisko laimes pienākumu, pēc tam uzskaitītu visus labumus, kādus viņš ar to sev guvis [...], – tad tu vai nu sāktu smieties viņam sejā, vai ar riebumu no viņa novērstos.”² Kantam nav pieņemams, ka tikumība tiek pamatota ārpus prāta, balstoties uz kādām personiskām iekārēm, piemēram, pašlabumā, savtīgumā. Plašākā nozīmē Kants iebilst pret to, ka tiekšanās pēc laimes, kā arī personiskas emocijas un jūtas varētu kalpot par vispārnozīmīgu tikumības pamatu. Te var minēt arī mīlestību. Tiesa, no otras puses, tas vēl nenozīmē, ka Kanta postulāti nozīmētu otra cilvēka atcelšanu. Taisni pretēji, Kants uzsver pienākumu, kas mūs vada, sekojot morālajam likumam, tai skaitā cieņu vienam pret otru un sevi.

Taču viņa darbā „Spriestspējas kritika” var atrast norādi, ka „skaistais mūs māca neieinteresēti kaut ko mīlēt, pat dabu, bet cildenais – to augstu vērtēt pat pretēji mūsu (jutekliskajām) interesēm”³. Kanta teikto šajā citātā varam saprast arī kā norādi, ka skaistais un tā izraisītā mīlestība var būt nosacījums mūsu tikumiskajai rīcībai. Šeit

¹ Kants, I. *Praktiskā prāta kritika*. Rīga: Zinātne, 2006, 187.lpp.

² Kants, I. *Turpat*, 192.lpp.

³ Kants, I. *Spriestspējas kritika*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2000, 88.lpp.

jāpiebilst, ka Kanta gadījumā spriedums par to, kas ir skaists, ir iespējams, pieņemot „kopizjūtu”(Gemeinsinn), kas ir domāšanā balstīts nosacījums cilvēku savstarpējai komunikācijai un kopā esamībai, jo paredz domāšanas procesā sevi stādīt otra vietā. Tieši sevis stādīšana otra vietā, kā arī pašdomāšana ir nosacījums skaistā spriedumam, kas var raisīt mīlestību, līdz ar to rīcību, kas var būt pretēja mūsu interesēm.

Savukārt E.Fromms iet pretēju ceļu, nekā Kants. Fromma gadījumā tieši mīlestība ir nosacījums cilvēku esamībai kopā, tai skaitā brīvībai. Atbrīvojies no dabas valgiem, cilvēks tomēr neiegūst Apgaismības (Kanta) postulēto patstāvību. Cilvēks drīzāk ir ieguvis nemieru, ko radījis viņa prāts – nemieru, ko rada domas par viņa galīgumu un atšķirīgumu no citiem. Kā uzskata Fromms, šo nemieru cilvēks var pārvarēt, vien esot kopā ar citiem cilvēkiem un līdz ar to iegūstot vienotību ar citiem⁴. Fromma gadījumā cilvēku savstarpējās atšķirtības radīto tukšumu aizpilda „mīlestība”. Fromms norāda, ka mīlestība ir nosacījums mūsu brīvībai, turklāt saistot to ar aktīvu interesi par dzīvi, kas piešķir mīlestībai, līdz ar to dzīvei kopumā estētisku dimensiju. Līdz ar to var teikt, ka Kanta teiktais par skaistā ietekmi uz cilvēka izvēlēm saskan ar Fromma teikto par mīlestību kā spēku, kas pārvar individualitāti un individuālās intereses, kļūstot par intersubjektivitātes nosacījumu. Tiesa, Fromms uzsver, ka mīlestība nav iespējama bez pašizziņas un pašrūpēm, ko var interpretēt arī kā Kanta aicinājumu domāt pašam. Līdz ar to Kanta „kopizjūtas” nosacījumi, kuru starpā ir aicinājums „domāt, nostādot sevi jebkura cita vietā”⁵, kļūst par Fromma neafektīvās un racionālās „mīlestības” pamatu, saglabājot brīvību un nepazaudējot brīvību pašā brīvībā. Savukārt Fromma mīlestības jēdzienā tiek saglabāts Kanta uzstādījums par autonomiju un pašizziņu.

Taču tie nav vienīgie Kanta un Fromma uzskatu saskarsmes punkti. Jāatzīst, ka starp viņiem ir vairāk kopīgā nekā atšķirīgā, tāpēc norādīšu uz vēl trim kopīgiem aspektiem.

1. Otra cilvēka objektivitāte un atbrīvošanās no narcisma

Kā jau minēju, Kants runā par trīs sapratnes maksimām, kas paredz sekojošo: „domāt patstāvīgi; domāt, nostādot sevi jebkura cilvēka vietā; vienmēr domāt saskaņā ar sevi pašu”⁶. Sekošana sapratnes maksimām ļauj iziet no prāta nepilngadības, kurā cilvēks atrodas pats sava slinkuma dēļ. Sapratnes maksimas ir noteikti Kanta sniegti padomi, kurus praktizējot var atbrīvoties no aizspriedumiem, māņticības un sākt domāt no kopējā skatu punkta. Faktiski, sekojot šiem praktiskajiem padomiem, fundamentāli mainīt savu attieksmi un rīcību pret apkārtējo pasauli. Līdzīgi Fromms darbā „Mīlestības māksla” sadaļā par mīlestības praktizēšanu aicina pārvarēt narcismu, kurš vairāk vai mazāk piemīt mums katram. Kā norāda Fromms, narcisms izpaužas tādējādi cilvēks nespēj pieņemt objektīvo realitāti, kā patiesu uzverot tikai paša sajūtas un iedomas. Rezultātā saskarsme ar otru cilvēku kļūst apgrūtināta vai pat neiespējama. No tā var atbrīvoties, sākot lietot pats savu prātu, esot pazemīgs⁷. To varētu dēvēt par Kanta „kritikas” realizāciju, proti, pašam sava prāta un jūtu robežu apzināšanos attiecībā gan pret otru cilvēku un otru nāciju, gan pret pasauli kopumā.

⁴ Fromms, Ē. *Mīlestības māksla*. Rīga: Jumava, 1994, 13.lpp.

⁵ Kants, I. *Spriestspējas kritika*, 109.lpp.

⁶ Kants, I. *Turpat*, 109.lpp.

⁷ Fromms, Ē. *Mīlestības māksla*, 140.-144.lpp.

2. Racionālā ticība

Fromms uzsver, ka mīlestība ir ticības akts. Šajā sakarā viņš nošķir racionālo ticību no irracionālās ticības. Iracionālā ticība balstās padevībā otra varai, patoloģiskas psiholoģiskās simbiozes attiecībās. Savukārt racionālā ticība „primāri nav ticība kaut kam, bet to raksturo tādas īpašības kā nelokāmība un stingrība, kas piemīt mūsu pārliecībai”⁸. Akls fanātisms tiek nošķirts no rūpīgās zināšanās un pasaules izziņā balstītas pārliecības. Atcerēsimies, ka līdzīgi jau Kants iebilda pret māņticību un fanātismu, norādot, ka „jēdziens par Dievu un pat pārliecība par viņa klātesmi var tikt atrasti vienīgi prātā, tie var ienākt mūsos tikai no tā, nevis iedvesmā vai kādas vēl lielākas autoritātes pavēstītās ziņās”⁹.

Līdz ar to Apgaismības aicinājums pārvarēt ticības fanātismu, saglabājot kritisku, prāta robežās balstītu attieksmi pret Dievu un pasauli, no Kanta darbiem turpinās Fromma pārdomās par to, kā būtu praktizējama mīlestība.

3. Pašizziņa un jūtīgums pret sevi

Kā zināms, Fromms kā vienu no mīlestības nosacījumiem min arī pašmīlu. Tā ir mīlestība, kas ir vērsta pret sevi kā mīlestības objektu. Ņemot vērā Fromma izvirzītās mīlestības komponentes, mīlestībai pret sevi ir jābalstās tajos pašos nosacījumos, kādi ir mīlestībai vispār: sevi ir jāciena, par sevi ir jā rūpējas, sevi ir jāizzina, par sevi ir jābūt atbildīgam. Mīlestības praksē Fromms to papildina ar jūtīguma attīstību pret sevi. Viņš noraida savu jūtu nepārtrauktu racionalizēšanu, ik uz soļa uzdodot sev jautājumu, kas ar mani notiek. Drīzāk runa ir par prāta un jūtu savstarpēju saskaņu, kad cilvēks spēj sadzirdēt savu „iekšējo balsi”. Mūsdienās, kā norāda Fromms, mūsu iekšējā balss ir vērsta uz tehniku. Cilvēki ļoti jūtīgi var uztver motora skaņas automašīnā, bet palikt kurli paši pret sevi¹⁰. Salīdzinot ar Kantu, varam te atkal minēt Kanta slaveno aicinājumu domāt pašam, Sapere aude!, kas ir grūts darbs, tāpēc izdodas tikai retajam. Kā saka Kants: „[...] ikvienam cilvēkam grūti ir izstrādāt sevi ārā no nepilngadības, kas gandrīz vai kļuvusi par tā iedabu. [...] ja arī kāds tās nomestu, tad arī pār visšaurāko grāvi viņš spētu izdarīt tikai nedrošu lēcieni, jo nav pieradis pie šādas brīvas kustības. Tāpēc ir tikai daži, kam, veicot, sava gara pašpārbaudi, izdevies izrauties no nepilngadības un tomēr uzsākt drošu gaitu.”¹¹ Tiesa Kants uzsvāra liek tikai uz prātu un tā lietojumu, taču Fromms aicina ar kritisku attieksmi vērsties arī pret jūtām, nepazaudējot jūtu balsi prāta kritikā.

Nobeigumā var teikt sekojošo. Kanta izvirzītie apgaismības nosacījumi mūsdienās piedzīvojuši plašu kritiku un aizrādījumus par pārlietu lielo optimismu cilvēka prāta spējām. 20.gadsimta notikumi ar diviem pasaules kariem bijusi laba augsne šiem iebildumiem. Tai pat laikā ir tikuši meklēti atpakaļceļi pie tā, ko, Fromma vārdiem runājot, var saukt par „pašdisciplīnu”. Kas ir tas, kas ļauj mums no galējās cīņas pret autoritārismu tomēr neiekrist pretējā „grāvī”, kā rezultātā, kā norāda Fromms, attīstīties slinkums un, t.s., relaksēta dzīves uztvere, kā kompensācija dzīves rutīnai. Fromms piedāvā risinājumu, kas turpina attīstīt Kanta idejas par racionālas būtnes autonomiju,

⁸ Fromms, E. *Turpat*, 144.lpp.

⁹ Kants, I. *Ko nozīmē orientēties domāšanā?* Publicēts: I.Kants *Kas ir apgaismība?* Rīga: Zvaigzne ABC, 2004, 58.lpp.

¹⁰ Fromms, E. *Mīlestības māksla*, 138.lpp.

¹¹ Kants, I. *Atbilde uz jautājumu: kas ir apgaismība?* Publicēts: I.Kants, *Kas ir apgaismība?*, 16.lpp.

Propriety of the Erich Fromm Document Center. For personal use only. Citation or publication of material prohibited without express written permission of the copyright holder.

Eigentum des Erich Fromm Dokumentationszentrums. Nutzung nur für persönliche Zwecke. Veröffentlichungen – auch von Teilen – bedürfen der schriftlichen Erlaubnis des Rechteinhabers.

cieņu un pašizziņu. Tai pat laikā Fromms arī norāda, ka ierobežojumi mūsu spējai būt pašiem un būt kopā ar citiem var būt sakņoti mūsu sabiedrībā un kultūrā, piemēram, patērētāju kultūrā un kapitālismā, kas cilvēku savstarpējās attiecības pārvērtušas par attiecībām, kurās dominē lietas. Šķiet, Fromms, kritizējot rietumu kapitālismu, labi apzinās pārmaiņas cilvēciskajās attiecībās, kuras tas nes līdzī. Tieši tāpēc te noder Kants, kas, netieši runājot caur Fromma darbiem, aicina uz pašdomāšanu un darbu ar sevi, savas un otra cilvēka brīvības un kopīgās dzīves jēgas apzināšanai.